

א. מנחת אשר ב:פא

בדבר מה ששאל לדעתי במקרה המצער במדריכה בת עשרים שאחד מחניכיה נער בן שבע עשרה שנה הלביש על אצבעה ללא כל דיבור מוקדם עיגול ביסלי ואמר לה "הרי את מקודשת לי" לקול צחוקם של חבריו. הבחורה לדבריה לא שמעה היטב את מה שאמר, וברוב מבוכתה אכלה את העיגול ללא כל תגובה. כאשר נאמר לה לאחר שעה שעלול להיות שאלה בקשר לחשש קידושין פרצה בבכי.

לדברי שניהם ברור כשמש שלא היתה כל כונת קידושין, הנער התכוין לליצנות בעלמא וכך הבינו כל חבריו הנוכחים, והנערה היתה נבוכה לחלוטין מהמעשה המטופש ולא העלתה כלל על דעתה צד כל שהו של קידושין, גם לא היה דיבור מוקדם בענין הקידושין לא בין הנער לנערה ולא בין הנער לחבריו שהיו מופתעים לחלוטין ממעשה השטות.

הנערה שואלת במר לבה אם יש חשש קידושין ואם היא צריכה גט, מובן שעצם הצורך לקבל גט מן הנער הפוחז יגרום לה לשברון לב ולבוזון שאין לתאר ואין לשער.

למה זו שאלה?**ב. שו"ע אבן העזר מב:א**

אין האשה מקודשת אלא לרצונה. והמקדש אשה בעל כרחה, אינה מקודשת...

הגה: אמרה תחלה: 'קדשני', וזרק קדושין לתוך חיקה ואמר לה: 'הרי את מקודשת לי', וניערה בגדיה תוך כדי דיבור להשליך ממנה הקדושין, ואומרת שלא כיוונה מתחלה רק לשחוק בעלמא, אפילו הכי הוי מקודשת (תשובת מוהר"ם סוף ספר נשים). ואין הולכים בענין קידושין אחר אומדנות והוכחות המוכיחות שלא כיוונה לשם קדושין (שם).

ג. ר' מאיר הכהן מרוטנברג, תשובות מיימוניות נשים סימן א

דין ראובן שקידש לאה וזרק לה קידושה לתוך חיקה וניענה בגדיה להשליך הקידושין ממנה תוך כדי דיבור.

... אין לדמותו להא דאמרין פרק קמא דקידושין (ח): "התקדשי לי במנה' נטלתו וזרקתו לים או לאור או לכל דבר האבד אינה מקודשת וכו'".

דשאני התם דאיהי לא אמרה ליה מעולם "מקודשני לך", אבל בנדון זה כיון דשמעו העדים דאיהי אמרה לו מעיקרא "פלוגי בא וקדשני", וגם שוב בשעת קידושין כשאמר בפני כולם "פלוגי בקשה ממני לקדשה, וכן אעשה" ושתקה, אף על גב דבתר דנפל לתוך חיקה שדיתנהו, איכא למימר דמעיקרא קבלה לשם קידושין, וכי שדיתנהו בתר הכי מיהדר קא הדרא בה, וכיון דקבלה כבר לשם קידושין תו לא מציא הדרא.

ואף על גב דבתוך כדי דיבור לקבלה שדיתנהו ואישתכח דהדרא בה בתוך כדי דיבור וקיימא לן תוך כדי דיבור כדיבור דמי, הני מילי בעלמא, אבל בקידושין משום חומרא דאשת איש קיימא לן דלאו כדיבור דמי...

ואף על גב דאמרה "בלבי לא היה אלא לשחוק ולהתלוצץ עמו, ומעולם לא נתרציתי לו אלא לחוכא ואיטולולא בעלמא", דברים שבלב ניהו ודברים שבלב אינם דברים.

ואף על גב דאיכא למימר דאנן סהדי דלא נתכוונה אלא להתלוצץ, וכל כי האי גוונא אזלינן שפיר בתר מחשבה, כגון גבי מברחת (כתובות עט א), וכרבי שמעון בן מנסיא (ב"ב קמו ב) שכתב כל נכסיו לאחר ולא ידע שהיה לו בן ושוב נודע שהיה לו בן, וההיא דמרובה (פ א) שאמרו חכמים לא נתכוונה זו אלא להגון לה וכיוצא בהן רבות בתלמוד דאזלינן בתר אומדן דעתא, גבי קידושין משום חומרא דא"א לא נסמוך על אומדן דעתא לומר לא היה בלבה כך ודאי, וליכא אומדן דעתא דמוכח כיון דאיכא נמי למימר איתתא בכל דהו ניחא לה

אמנם דקדקתי בכתב העדיות והנה כתוב בו שהעדים לא ראו אם נפלה הטבעת של הקידושין בחיקה או לאו, ולפ"ז נ"ל דאינה צריכה גט...

נקודה א': אומדנא**ד. בבא בתרא קנב ע"א**

איתמר: מתנת שכיב מרע שכתוב בה קנין, בי רב משמיה דרב אמרי ארכביה אתרי ריכשי [נתן בה כח מתנת שכ"מ וכח שטר], ושמואל אמר לא ידענא מאי אדון בה.

- בי רב משמיה דרב אמרי ארכביה אתרי ריכשי - הרי היא כמתנת בריא הרי היא כמתנת שכיב מרע, הרי היא כמתנת בריא שאם עמד אינו חוזר, הרי היא כמתנת שכיב מרע שאם אמר הלואתו לפלוני הלואתו לפלוני.
- ושמואל אמר לא ידענא מאי אדון בה - שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר, ואין שטר לאחר מיתה.

ה. מנחת אשר ב:פא

ועוד כתבו האחרונים דאם הקידושין נעשו באופן שאינו ראוי כגון ללא חופה וברכות אירוסין ונישואין יש בזה צד נוסף להוכיח שלא כיונו לשם קידושין, דלא השידי לעשות איסור ולקדש שלא כדת. אמנם לכאורה תימה לומר כן דבכל הני דוגמאות לכאורה לא מיירי כשהם עומדים תחת חופתם והרב מברך ברכות כדת של תורה, וכל המקרים של קידושין שחוק מסתמא מיירי בריקים ופוחזים שאין יראת ד' בלבבם, וא"כ סברא זו יש לעיין בה.

ו. חזון איש, אה"ע נב:ג

ונראה דלאו כללא כיוון שאין אומדנא מועלת באשת איש, דלא הושיבו בי"ד על כך לא בגמ' ולא בב"ד של מהר"ם. ועיין רשב"א קדושין נ' ע"א בשם התוס' ראייה דמהני גילוי דעתא אף בגט מהא דגיטין לד.... אלא כונת מהר"ם שלא נסמוך על הכרעת הדעת להתיר א"א לומר שיש כאן

אומדנא דמוכח, דמי יערב לבו לזה ומנין לנו שלא נתרצו? הוא נתרצה שאין חושש והיא משום טב למיתב! אבל אם באמת הוא אומדנא דמוכח ודאי אין כאן קדושין דאין חילוק קדושין משאר מילי, וזה דלא כמו שראיתי בס"א.

ז. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן פב, ענף ט

ומש"כ שם בתשובה דלא נסמוך על אומדן דעתא משום דאיכא נמי למימר אתתא בכל דהו ניחא לה, הוא כמפורש שם דאם היה הדבר ברור ואנן סהדי שודאי לא נתכוונה לקידושין, לא היה זה דברים שבלב כדהביא מכמה מקומות שאזלינן בתר אומדן דעתא, וסובר שאף שבכאן נתגלה אח"כ איך היה דעתה מתחלה נמי הוא כאומדן דעתא ברור מתחלה שאין לזה דין 'דברים שבלב'....

ח. מנחת אשר ב:פב

ומה שמצינו בדברי קדמונינו שלא כתבו סברא זו להקל, באמת קשה לדמות בנפשנו באורחות חייהם של אבות אבותינו בעריהם ובזמניהם, ואפשר שבזמניהם היה יותר מקובל מבזמנינו שנערים ונערות פוחזים התכונן לקדש כה"ג, ואין לו לדיין אלא מה שעניו ראות בעתו ובזמנו. וברור כשמש לפי המציאות בזמנינו שאיש אחד מאלף ואשה בכל אלה לא מצאתי שיתכוונו לקידושין בכה"ג.

ט. ר' מאיר איזנשטט, שו"ת פנים מאירות חלק א סימן נג

המעין שם [בתשו' מיימוני] יראה שמייירי דשמעו עדים דאיהי אמר' לו מעיקר' "פלוגי בוא וקדשני" וגם בשעת קדושין אמר "פלוגי בקשה ממני לקדשה, וכן אעשה, " ושתקה, בזה פסק דאע"ג דאמר' "בלבי לא הי' אלא לשחוק ולהתלוצץ עמו" דברים שבלב נינהו. אבל בנדון דידן שלא דיבר מעולם לא הוא ולא היא משום קדושין, ובתוך שחוק אגוזים שהוכרח ליתן לה, בודאי לשחוק ולהיתול נתכון ונאמן בזה.

י. שו"ת חתם סופר חלק ג (אבן העזר א) סימן פה

והנה מה ששניהם לשחוק והתול נתכוונו כ' בש"ע סי' מ"ב ס"א בהגה"ה "אם אמרה 'קדשני' ושוב זרקה מידה ואמרה שלשחוק והיתול כיוונה, דברים שבלב אינם דברים. ואף על גב דהתם אמרה תחלה 'קדשני'. " משמע בלא"ה לא חיישי, היינו משום שמיד זרקה מידה וחיקה, אבל היכא שקבלה הקידושין כבנידון שלפנינו ה"ל דברים שבלב ואינם דברים.

יא. מנחת אשר ב:פא

הנה במקור הדברים בתשובות מיימוניות כתב דאין האשה נאמנת לומר שלא כיונה לשם קידושין משום דאשה בכל דהו ניחא לה. ולכאורה משמע מזה דרך היא אינה נאמנת לומר שלא כיונה לשם קידושין אבל אם הוא אומר שלא כיון לשם קידושין שפיר נאמן כיון דרך לגבי האשה אמרו דבכל דהו ניחא לה וטב למיתב טן דו מלמיתב ארמלי משא"כ בו, וא"כ בני"ד ששניהם אומרים שלא כיונו לשם קידושין נאמן הוא...

נקודה ב': חסרון עדות

יב. מרדכי מסכת גיטין הגהות מרדכי תע

מאורע אחד שאירע שבחור אחד היה מדבר עם יהודית אחת להלוות לו מעות על קרס של כסף, והראה לה הקרס, אח"כ אמר לה "תרצי להתקדש בו אם אתנהו לך, " התחילה לשחק, וחזר ואמר לה "הרי הוא לך לשם קדושין" ממש בזה הלשון אמר לה, ולא אמר לה "הרי את מקודשת לי בזה הקרס." והנה הח"ר נתן מורה בה להתירא, ותפס לה פשטיה דגמ' פ"ק דקדושין "אמר שמואל: בקדושין נתן לה כסף או שוה כסף ואמר לה 'הרי את מקודשת' 'הרי את מאורסת' הרי זו מקודשת, " ופריך "לימא קסבר שמואל ידים שאינם מוכיחות הויין ידים?" ומסיק "הב"ע? דאמר 'לי'." ופליאה דבר זה בעינינו: מי גרע מאילו שתק ולא אמר לה 'לשם קדושין' מהני, כיון שהיה מדבר עמה על עסקי קדושה!...

יג. שו"ת חתם סופר חלק ג (אבן העזר א) סימן קז

מה שיש לדקדק הוא זה, בדברי הר"ר נתן שהאריך לומר שלא אמר "הרי את מקודשת לי בקרס זה, " ומה רצה 'בקרס זה' שהאריך? ונלע"ד בדברי ר' נתן דהוה ס"ל כי היכא קפידא בגט למכתב 'ודין' להך מ"ד דלא נימא שטרא ראי' בעלמא ובדיבורא מגרש, ה"נ צ"ל בקידושין 'בחפץ זה', לולי כן י"ל מילי בעלמא וסיפור דברי' קאמר 'הרי את מקודשת', וזווי מתנה בעלמא יהיב. וכך נראה דעתו, ודעת יחיד הוא לפע"ד, ולא לשתמיט אחד מהפוסקים דליקפד למימר 'בטבעת זו', ונראה אפילו לא אמר 'לי'...

יד. מנחת אשר ב:פא

ולכאורה אין כאן עדים כלל דהבנות הלא פסולות לעדות ורק נער אחד ראה ושמע, שאר הנערים כנראה לא שמעו כלל את שאמר הנער הפוחז...

נקודה ג': לא היה מעשה קידושין

טו. מנחת אשר ב:פא

והנה לכאורה יש כאן צד נוסף לפקפק בקידושין אלה דהלא קידשה בעיגול של ביסלי ולכאורה אין זה שו"פ כלל, ומעכ"ת כותב דמחיר חבילת ביסלי עולה חמשה ש"ח ובספירה של כמה חבילות נמצא שיש בחבילה בערך ארבעים עיגולים כאלה ונמצא שכל עיגול שוה יותר מעשר אגורות שלפי ערך הכסף היום הוי יותר משתי פרוטות, אך לענ"ד אין זה חשבון נכון דאף אם החבילה שוה חמשה ש"ח אין זה אלא בחבילה סגורה המשתמרת ימים רבים אבל חתיכת ביסלי בודדת בידו של אדם אינה שוה כלום וא"א למוכרה ודינה כדין פמשו"פ.

טז. מנחת אשר ב:פב

באמת אין לדמות ערך הכסף לערך דבר מאכל כלשהו. המתכות היקרות והכסף בכללן יש להם ערך עצמי התלוי במשקל בלבד, אף שאין דרך למוכרן ולסחור בהם אלא ביחידות משקל מסוימות, משא"כ דברי מאכל שבהם הלקוח משלם גם על האריזה והעטיפה השומרים על טריות המוצר, ובהם יחידה בפני עצמה הנמסר מיד ליד פחות בשוויו מחלקו היחסי בחבילה, כך נראה לכאורה.

ועוד דמשקל חצי שעורה כסף שיעור הוא שנקבע ע"י הגאונים בזמניהם, ובאמת נראה דאף אם מי שירצה למכור פיסת כסף שבידו שמשקלו חצי שעורה יקבל פחות מחלק זה מתוך אונקיה, שיעור פרוטה יקבע ע"י משקל חצי שעורה מתוך אונקיה כיון שכך דרך למוכרו וכך נקבע מחירו, ואין ללמוד מזה לענינו, ודו"ק בזה.

יז. סמ"ע חו"מ פח:ב

בפרישה [סעיף ב'] כתבתי, דלפי מה שכתב מור"ם ביו"ד ריש סי' ש"ה, דה' סלעים של פדיון הבן שהוא ג"כ כסף נקי... נמצא דשיעור פרוטה יהיה שמינית מ"פעניק וינר וליטוויש". וק"ל לומר כן דשמינית מפעניק יחשב ממון לקדש בו את האשה ולהיות הדיינים נזקקים לו! ואפשר לומר שבימיהן היו הפירות והקנינים בזול ובעד פרוטה היו קונים הרבה פירות ולכך היתה הפרוטה חשובה כממון, ולפ"ז בזמנינו דאין יכולין לקנות בפרוטה כי אם מעט מזער, מן הדין הוה לן למימר דאין קידושי אשה סגי בפרוטה ולא פדיון הבן בשני זהובים, צ"ע:

יח. ספר נחלת שבעה שטרות סימן יב:לא:ה

תמיהתו [של הש"ך] לפי הקושיא, אבל אין קושיית הסמ"ע קושיא, ממילא אין תמיהת מהרש"ך תמיהה, דודאי נוכל לומר דבזמניהם היו הקנינים בזול, מכל מקום לאו ביוקרא וזולא תליא מילתא, דאטו אם הקנינים בזול עד שנוכל לקנות הרבה בחצי פרוטה יקדש אשה בחצי פרוטה? ועל כרחק אין נפקותא כלל אם לזול אם ליוקר, רק הפרוטה לקדושת צריך להיות משקל חצי שעורה כסף נקי כמו שפירש הברטנורא ריש קדושין (פרק א' משנה א')...

ועוד דאף אם ביוקרא וזולא תליא מילתא, מכל מקום אף אם אין יכול לקנות בפרוטה כלום מכל מקום מקודשת, חיישינן שמא בְּמַדִּי הקנינים בזול ויוכל לקנות הרבה בפרוטה, כמו באם קידש בפחות משהו פרוטה (קידושין דף י"ב ע"א) דחיישינן שמא שוה פרוטה במדי. ומיהו אפשר אם קידש בכסף ממש ולא היה משקלו חצי שעורה כסף נקי אין כאן בית מיחוש קידושין, דלא נוכל לומר שמא שוה פרוטה במדי, שהרי מכל מקום אינן משקל חצי שעורה, אבל בשוה כסף כל דהוא איכא למיחש שמא שוה פרוטה במדי...

יט. שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן סו (הערת המחבר)

נלענ"ד דמשמע דלהלכה חוששין גם לדעת הסוברים שבמקום שהכסף הוא בזול ואין יכולים לקנות בחצי שעורה כסף כי אם מעט מזער שאין זה חשוב פרוטה, וכמו"ש הסמ"ע בחו"מ סי' פ"ח ועיי"ש בש"ך וביו"ד סי' רצ"ד וש"ה, דאל"כ נמצא שבזמנינו זה שדרע"ם אחד כסף שהוא משקל ס"ד שעורות אינו שוה אלא גרא"י אחד ולפי"ז כל מיל הוא י"ב פרוטות ומעולם לא נשמע כזאת, ולכן כיון שלפי דברינו הוא מוזיל את הכסף מערכו הו"ל שפיר כשאר פחות משו"פ שאינו תופס פדיון...

נקודה ד': דברי מהר"ם הן חומרא בעלמא

כ. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן פד

יש לדון בזה [כשהבחור תיכף חטף את הטבעת בחזרה], דאולי הוא הוכחה ואומדנא דלא נתכוין לקידושין אלא לשחוק ולהתלוצץ, שמשמע ברמ"א ריש סי' מ"ב דהוא הוכחה גדולה בהא דאמרה "קדשני" וזרק לה קידושין לתוך חיקה וניערה בגדיה תכ"ד להשליך הקידושין ואומרת שלא כיוונה אלא לשחוק, שכתב הרמ"א אפ"ה היא מקודשת ואין הולכין בענין קידושין אחר אומדנות והוכחות שלא כיוונה לשם קידושין, אלמא דתופס זה להוכחה אך שאין הולכין בקידושין אחר אומדנות והוכחות, והטעם איתא בתשובת מיימוניות סי' א'... גבי קידושין משום חומרא דא"א לא נסמוך על אומדן דעתא לומר לא היה בלבה כך ודאי עיין שם. וא"כ שהוא רק ספק, ומשמע שהוא רק ספק קטן, לכן בקידושין שלפני ע"א שהוא רק שחוששין להחמיר אין לנו להחמיר בהוכחה כזו, שאף לפני שני עדים היה זה רק ספק קטן דקידושין.

ר' זלמן נחמי' גולדברג על אומדנא

כא. שבועות לד ע"א

אר"ש בן שטח: אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה, ורצתי אחריו ומצאתי סייף בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר, אמרתי לו "רשע, מי הרגו לזה, או אני או אתה? אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי, שהרי אמרה תורה 'על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת', אלא המקום יפרע ממך!" אמרו, לא זז משם עד שנשכו נחש ומת.

כב. מכות ט ע"ב

משנה: השונא אינו גולה. רבי יוסי אומר השונא נהרג מפני שהוא כמועד...

גמרא: "ר' יוסי אומר השונא נהרג כו"ו" והא לא אתרו ביה! מתניתין רבי יוסי בר יהודה היא, דתניא "רבי יוסי בר יהודה אומר חבר אינו צריך התראה, לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד."

כג. ר' זלמן נחמי' גולדברג, בענין הנ"ל וביאורים בענין אומדנא, ישורון, קונטרס "דם רעך"

ונראה שטעם הדבר שהחמירה תורה בבירור העובדא לפי שזוה דבר שאפשר, שהרי בדרך כלל עדים רואים גוף ההריגה, אבל הבנת המעשה כזה אין אפשרות לדעת אלא מכה אומדנא, שהרי כל פסק דין בנוי על אומדנא של הדיינים.